

BIOETIKA

**(nastavno pismo za predmet
Etika, treći razred)**

1. ČOVJEK U CJELINI ŽIVOGA

Riječ **PRIRODA** dolazi od grčke riječi **fysis** koja je došla od glagola **fyein-rasti, nicati, nastati**. Riječ priroda u korijenu sadrži riječ **roditi**, odnosno **rađanje**.

Iz toga izlate i **dva osnovna značenja** riječi priroda, odnosno prirodno:

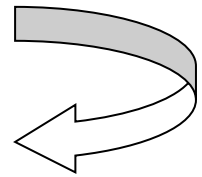
1. Prirodu nekog bića čine svojstva koja su od njega neodvojiva – ona svojstva koja je to biće dobilo svojim nastankom. Primjerice, vukovi su po prirodi mesojedi, ribe po prirodi znaju plivati.
2. Priroda je cjelina svih fizičkih bića, živih (biljake i životinja...) i neživih (zrak, kamen, zemlja, kiša...) koja su prirodno nastala, odnosno koja nisu plod ljudske aktivnosti.

PRIRODA I KULTURA

Bića koja je stvorio čovjek nisu prirodna, nego **umjetna ili artefijelna**, ona nisu proizvod prirodnog procesa, nego **ljudskog umijeća**.

*Mramor pretvoren u skulpturu predstavlja proces **kultiviranja**. On počiva na ljudskom umijeću.*

Što je s čovjekom, pripada li on svijetu prirode ili kulture?

Odgovor nije jednoznačan! Čovjek je svojom tjelesnošću, prirodno biće, on se rađa, raste, razvija i umire kao i sve u prirodi. No s druge strane, ljudsko je ponašanje velikom dijelom i neprirodno – o tome svjedoči ideja odgoja kojim se čovjekovo ponašanje transformira u kulturno.

No čovjek ne samo da kultivira sebe, nego to isto čini i s prirodnim svijetom. **Intervencija čovjeka u prirodu** razlikuje se od intervencije koju je prouzročila neka životinja (npr. dabar koji je sagradio branu) jer se njome **remeti prirodni poredak zbivanja i prirodna ravnoteža**.

Izgradnjom velikih prometnica kroz prirodu, čovjek remeti prirodnu ravnotežu (zagađuje okoliš, uništava šume, uništava prirodna biljna i životinjska staništa).

No ti međuodnosi ne uključuju samo živa bića, biljke i životinje, nego i sav neživi svijet. **BIOSFERA** je onaj dio Zemlje koji sadrži život i sastavljena je od brojnih **ekosustava** (npr. Plitvička jezera), a svaki ekosustav ima dvije sastavnice, **biocenuzu** (zajednica biljaka, životinja, mikroorganizama... koji su karakteristični za taj ekosustav) i **biotop** (skup svih fizičkih uvjeta, voda, tlo, zrak, klima...). Ukoliko se značajno promijeni biotop nekoga sustava, promijenit će se i njegova biocenoza.

Čovjek intervenira u svijet prirode i na način da stvara nova bića, varijetete biljaka i životinja koje do tada nisu postojale. Došlo je do naglog razvoja **biotehnologije** (mijenjanje i kreiranje različitih oblika života), razvija se genetski inženjering te je stvoreno sedamdesetak genetski modificiranih biljnih sorti, a 1997. i čuvena ovca Dolly.

POJAVA BIOETIKE

Javljaju se pitanja o moralnoj dimenziji čovjekova odnosa prema životu i ona pripadaju **BIOETICI**. Riječ dolazi od bios = život i etika = teorija morala. **Bioetika je razmatranje moralnih problema i dilema koji se javljaju u čovjekovu odnosu spram života i živoga općenito.**

Nije nastala u filozofiji, već u medicini (SAD). Kad je izumljen „umjetni bubreg“ (aparat za dijalizu) javilo se pitanje: tko ima prednost koristiti aparat? Tada to više nije bilo stručno medicinsko, nego filozofsko i etičko pitanje.

Početni krug bioetičkih problema uključivao je pitanja abortusa, eutanazije, umjetne oplodnje, transplatacije organa, istraživanja na ljudima i životinjama itd. Danas se bioetika razumijeva u širem značenju. Ona sada uključuje čovjekove postupke prema ljudskom životu, ali i prema životu ostalih živih bića, odnosno prirode u cjelini! **Počinje se baviti pitanjima moralne prihvatljivosti ljudskih postupaka prema svim oblicima života.**

INTEGRATIVNA BIOETIKA – ključna karakteristika bioetike je pluriperspektivizam što znači integriranje različitih perspektiva (filozofije, teologije, znanosti) iz koji se razmatraju moralni aspekti i dvojbe koje se javljaju u ljudskom odnosu spram različitih oblika života. Time se izgrađuje orijentacijsko znanje koje pruža orijentire za ljudsko djelovanje.

PROBLEM MORALNE DEMARKACIJE: spram kojih bića ili vrsta bića trebamo imati moralne obzire?

1.ANTROPOCENTRIZAM (antropos = grč. čovjek; centar = središte)→status moralnih objekta imaju samo ljudi te jedino naši postupci prema drugim ljudima mogu biti moralno ispravni ili neispravni. Ostala bića nemaju status moralnih objekata pa u svojim postupcima u odnosu na njih ne moramo razmišljati je li nešto za njih dobro ili nije.

Immanuel Kant – njegova etika je antropocentrička jer je držao da ljudi imaju moralne dužnosti jedino prema drugim ljudima – jedino su ljudi racionalna bića koja imaju svijest o sebi i svom postojanju, o dobru i zlu. Zato nije dozvoljeno tretirati ljude kao sredstva, ali to se ne odnosi na ostala živa bića jer ona nisu racionalna te ih ljudi mogu koristiti kao sredstva za svoje vlastite ciljeve. Prema biljkama i životinjama smijemo se odnositi kao prema stvarima jer oni nemaju svoju volju i svoje životne ciljeve. No Kant ne misli da mi smijemo sa životinja raditi što god želimo jer mi prema njima imamo **neizravne dužnosti** → ne smijemo ih mučiti zbog nas samih jer onda demonstriramo nehumano ponašanje koje onda može oslabiti osjećaj dužnosti prema drugim ljudima.

KRITIKA: pretpostavka da čovjek smije sva ostala živa bića tretirati kao sredstvo za postizanje svojih ciljeva, odnosno da sva živa bića postoje zato da bi služila čovjeku, nije sama po sebi nužno prihvatljiva!

2.PATOCENTRIZAM (grč. pathos-osjećaj, patnja) → ljudi su usvojem djelovanju moralno obavezni uzeti u obzir sva bića koja mogu patiti, iskusiti bol. To bi značilo da patocentrička pozicija od nas zahtjeva da **svojim postupcima ne uzrokuje bol bićima koja to mogu osjetiti** što znači da ne smijemo mučiti životinje, niti ih ubijati zbog hrane.

3.BIOCENTRIZAM → moramo imati moralne obzire prema svim živim bićima (čovjeku, životinjama i biljkama). Jedan od zagovornika bio je **Albert Schweitzer**, liječnik i teolog koji je smatrao da **svaki oblik života ima svoju inherentnu vrijednost koja proizlazi iz volje za životom**, a iz toga proizlazi naša moralna obaveza da tu vrijednost života poštujemo.

4.EKOLOŠKI HOLIZAM (grč.holos – cjelina) → naši moralni obziri trebaju biti usmjereni prema ekosustavima, odnosno biosferi u cjelini (živoj i neživoj prirodi), a ne samo prema pojedinim bićima ili vrstama. Jedan od zagovornika **Aldo Leopold** – moralno ispravno djelovanje bilo bi ono koje ne ugrožava biotičku zajednicu (sustav koji se sastoji od međusobno ovisnih živih i neživih elemenata).

2.MISLI GLOBALNO, DJELUJ LOKALNO!

Između 2002. i 2005. godine vodile su se javne rasprave o opravdanosti pridruživanja Hrvatske projektu Družba Adria čiji je cilj bio omogućiti transport nafte od Rusije do tankerske luke Omišalj na Krku otkuda bi se ta nafta dalje transportirala. Broje ekološkičke udruge upozoravale su na veliku opasnost od kemijskog i biološkog zagađenja.

Prijatelji zemlje i Greenpeace – najpoznatije organizacije za zaštitu prirodnog okoliša: ***Misli globalno, djeluj lokalno!***

Ova maksima počiva na dvjema jednostavnim idejama.

1. Ideja prirodnog okoliša kao globalnog sustava čija je bitna karakteristika uzajamno djelovanje njegovih elemenata i uzajamna povezanost svakog pojedinog elementa s cjelinom (sustavom). Zbog toga promjena u nekom dijelu sustava dovodi do promjena u drugim dijelovima sustava, ali i sustava kao cjeline. Primjer prekomjernog ispuštanja CO₂- ono je karakteristično samo za manji dio svijeta,

posljedice njegova ispuštanja jesu globalne!

2. Ideja da zaštita okoliša ovisi o osobnom angažmanu pojedinaca i pojedinki u njihovim lokalnim zajednicama → svatko od nas teško da može na globalnoj razini utjecati na smanjenje SO₂, ali ono što možemo je utjecati na stvari u dijelu svijeta u kojem živimo, primjerice vozimo bicikl umjesto osobni automobil.

Važnost okoliša leži u tome što bez njega ne možemo opstati! Riječ okoliš doslovno označava sve što je oko nas, što nas okružuje. Jednim je dijelom

prirodan (tlo, zrak, vode...), a drugim dijelom ga je stvorio čovjek (npr. grad). On sadrži i sve ono što predstavlja uvjete naše egzistencije – posebno vrijedi za prirodni okoliš koji predstavlja naše **stanište**.

No okoliš nije samo ljudsko stanište, nego i stanište za sva ostala živa bića te za buduće generacije. Ideja okoliša kao zajedničkog staništa u temelju je znanosti koja se zove **ekologija**. **Arne Naess** zastupa ideju **dubinske ekologije** koja odbacuje antropocentrizam jer on sugerira da je čovjek u središtu te **zastupa ideju biosfere kao cjeline**, kao neke mreže u kojoj su živa bića, a prema tome i čovjek, tek čvorovi od kojih je sačinjena. Stoga dubinska biologija zastupa **biotički egalitarizam** i ona je jedan od primjera **etike okoliša** (etika koja promišlja moralni aspekt ljudskog djelovanja prema okolišu i nastoji oblikovati načela na kojima bi ono trebalo počivati). Dubinska ekologija suprotna je od **plitke ekologije** koja se tek bori protiv zagađenja i iscrpljivanja prirodnih resursa, a glavni joj je cilj zdravlje i bogatstvo stanovnika razvijenih zemalja.

PROBLEMI OKOLIŠA U 21. STOLJEĆU

KLIMATSKE PROMJENE, odnosno globalno zatopljenje najznačajniji je ekološki problem. Drastično povećanje CO₂ u atmosferi dovelo je do globalnog zagrijavanja → dovodi do promjena u količini oborina, podizanja razine mora, smanjenje zaliha pitke vode, izumiranje živih vrsta.

NEDOSTATAK I ZAGAĐENOST VODE→povećala se potrošnja slatke vode, velik dio pitke vode je zagađen, mora su ugrožena zbog zagađenja.

UNIŠTAVANJE ŠUMA→oko 80% šuma je uništeno, velik dio je ugrožen sječom; opasnost zbog krčenja šuma, iskorištavanja drva, urbanizacije i kiselih kiša.

GUBITAK BIORAZNOLIKOSTI→najveća prijetnja od gubitka bioraznolikosti dolazi od uništavanja staništa biljnih i životinjskih vrsta, zatim, njihovim uvođenjem u staništa kojim ne pripadaju, remete se odnosi biozajednice i ekosustava, a ponekad dolazi i do potpunog uništenja lokalnih vrsta.

STVARANJE I ZBRINJAVANJE OTPADA→ godišnje se na svijetu stvore goleme količine krutog komunalnog otpada i opasnog otpada.

ZAGAĐENJE ZRAKA → rezultat je izgaranja fosilnih goriva (ugljen, nafta, zemni plin) što rezultira ispuštanjem SO₂ u atmosferu. Posljedice zagađenja su kisele kiše koje uništavaju šume te oštećenje ozonskog omotača.

PROPADANJE TLA → odnosi se na **fizičko** nestajanje tla ili njegovo zagađenje: fizičko uništenje tla erozijom koja je posljedica sječe šuma, a **kemijsko** zagađivanje tla su pesticidi, herbicidi i umjetna gnojiva. Jedan od uzroka propadanja tla je i njegovo iscrpljivanje poljoprivredom.

PITANJE ODGOVORNOSTI

Odgovorni su **ljudi**, a najodgovorniji su oni koji su sebi priskrbili najveću korist u odnosu na prirodu.

Još je važnije pitanje **tko će preuzeti odgovornost za ono što će se događati u budućnosti? Tko treba brinuti da ne uništimo svijet?**

Iz toga se razvio ekološki, odnosno **ekologistički pokret**, svojevrsna globalna mreža međusobno povezanih lokalnih nevladinih organizacija i neformalnih inicijativa, pojedinaca i pojedinki. Djeluju u različitim sredinama, imaju različite prioritete i različite metode djelovanja, a povezuju ih zajedničke ideje: očuvanje prirode te odgovornost i angažman svakog pojedinca.

3. NAPREDAK I ODRŽIVI RAZVOJ

Čovječanstvo je napredovalo, globalan tehnološki razvoj je očit, a čovječanstvo proizvodi više dobra nego ikada ranije. No tehnološki i ekonomski razvoj karakterističan je samo za manji dio svijeta, a istodobno je prisutan ogroman porast u razlikama između bogatih i siromašnih.

CIJENA RAZVOJA

Tehnološki i ekonomski razvoj u bitnome počiva na korištenju prirodnih resursa, a jedan od najvažnijih su energenti što znači da tehn. i ekon. razvoj zahtijeva **porast potrošnje energije.** Najveći dio energije dobiva se iz fosilnih goriva čije izgaranje uzrokuje ozbiljne posljedice poput klimatskih promjena.

Protokol iz Kyota pokušaj je da se razriješi problem - s jedne strane postoji potreba za tehnološkim i ekonomskim razvojem, a s druge strane, taj je razvoj moguć jedino iskorištavanjem prirodnih resursa (vode, tla, energenata, biljnog i životinjskog svijeta...), koji nisu neograničeni. Kao moguće rješenje tog problema javila se **IDEJA ODRŽIVOGA RAZVOJA** koji bi omogućio da se zadovolje sadašnje potrebe čovječanstva, a da se time ne ugrozi mogućnost da jednog dana i buduće generacije zadovolje svoje potrebe. Ideja je promovirana

1992. godine na Konferenciji UN-a o okolišu i razvoju te je donesen dokument **Agenda 21** u kojem se govori što bi se trebalo poduzeti na globalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini kako bi se čovječanstvo u 21. stoljeću razvijalo na održiv način. Protokol je stupio na snagu 2005. godine, a pristupila mu je i Hrvatska.

PRIGOVORI: koncept održivoga razvoja sam u sebi sadrži proturječje jer razvoj kakav poznajemo u konačnici dovodi do uništenja prirode i stoga bismo trebali govoriti o održivom življenju.

Drugi prigovor iznosi dubinska ekologija koja mu predbacuje da je izrazito antropocentričan te gleda samo na korist čovjeka.

Treći prigovor je da je koncept vođen idejom povećanja životnog standarda, a ne povećanja kvalitete života, a ona ne ovisi isključivo o životnom standardu, nego o uživanju u životu koji vodimo.

4. ČOVJEK I BILJKE

Biljke su autotrofni organizmi koji sami stvaraju hranu pomoću procesa fotosinteze. **Fotosinteza** je uzrokovala tri važne stvari: promijenila je atmosferu na Zemlji u kojoj nije bilo kisika, dovela je do nastanka ugljikohidrata koji su organska osnova svega ostalog života, a otpuštanje kisika dovelo je do stvaranja ozonskoga omotača.

Čovjek je oduvijek koristio biljke, ali i mijenjao biljni svijet na neprirodne načine: **agrokulturom** (ljudska intervencija kojom se obrađuje tlo oranjem, kopanjem, krčenjem zemljišta, kako bi se postiglo nešto do čega na prirodan način ne bi došlo). Na taj se način zemlja kultivira ili oplemenjuje te se mogu uzgojiti biljke koje bez tih intervencija ne bi uspijevale.

Tip intervencije u prirodu je i **hortikultura** – umijeće oblikovanja vrtova i parkova. Kod agrokulture, osnovni motiv je ekonomski, a kod hortikulture estetski.

Ljudi interveniraju u biljni svijet i stvaranjem novih biljnih organizama **selekcijom i križanjem**. Velik dio voća i povrća koje koristimo nastao je na takav način. Naposljetku, čovjek je drastično promijenio biljni svijet uništavajući ga svojim nepromišljenim, pohlepnim i **neodgovornim ponašanjem**.

ŽIVOT KAO VRIJEDNOST PO SEBI

Biocentrička etika polazi od toga da svi oblici života (biljke također) posjeduju određenu vrijednost te stoga prema njima moramo postupati s određenim moralnim obzirima. Time je krug moralnih objekata (bića koja trebamo u moralnom smislu uzimati u obzir) poistovjećen sa živim svijetom. Polaze od toga da je neko biće moralni objekt stoga što ima svoje **vlastito dobro** kojemu postupci nekog drugog bića mogu doprinijeti ili naškoditi. Biće ne mora osjećati

ili doživljavati da bi imalo svoje vlastito dobro, primjerice vlastito dobro biljke je ispunjenje vlastite svrhe.

ŠTO ČINIMO BILJKAMA, ČINIMO DRUGIM LJUDIMA

Puno je veći broj ljudi koji drže da je naše ponašanje prema biljnome svjetu problematično zbog posljedica koje ono ima na druge ljude, na sadašnje i buduće naraštaje.

No ne nosi samo iskorištavanje biljnog svijeta opasnosti, postoji i drugačija vrsta čovjekove intervencije u biljni svijet, stvaranje novih vrsta biljaka različitim tehnikama **genetičkog inženjeringa** – biotehnološki postupak promjene genoma (genetski materijal nekog organizma). Točno određen gen iz jednog organizma se izvadi i prenese u drugi organizam. Taj drugi organizam naziva se **transgeničnim ili genetski modificiranim organizmom (GMO)**. Na taj je način moguće dobiti organizme s točno određenim svojstvima.

Razlike između križanja i selekcija i tehnika genetičkoga inženjeringa - postoji nekoliko važnih razlika:

- 1.Tradicionalne tehnike onogućuju križanje samo između jedinke istve ili slične vrste, dok genetski inženjering omogućuje kombiniranje i između biljnih i životinjskih vrsta (rajčica s genom ribe).
- 2.Križanjem, broj osobina koje se mogu dobiti, je ograničen, a genetskim inženjeringom se može dobiti neograničen broj osobina.
- 3.Da bi se križanjem dobila nova vrsta, potreban je dugogodišnji period, a genetskim inženjeringom taj je period drastično skraćen.

!Intenzivno se raspravlja o opravdanosti korištenja GMO u proizvodnji hrane i poljoprivredi. Pitanja koja se postavljaju:

- Je li GMO hrana sigurna po ljudsko zdravlje?
- Kako uzgoj GM biljaka utječe na okoliš?
- Može li uzgoj GM biljaka riješiti problem gladi u svijetu?

No još uvijek ne možemo zaključiti o korisnosti ili štetnosti GMO jer je prošlo premalo vremena. O mogućim štetnim posljedicama moći ćemo sa sigurnošću govoriti tek nakon dužeg vremenskog razdoblja.

PROIZVODNJA HRANE I GLAD

Jedan od ključnih argumenata zagovornika GMO je da se time može pomoći u smanjenu gladi u svijetu. Povećanjem broja stanovnika povećao se i broj pothranjenih ljudi, 13.5% populacije je pothranjeno.

Zašto tako velik broj ljudi nema dovoljno hrane?

Jedan od odgovora je da se ne proizvodi dovoljno hrane, no brojni stručnjaci u svijetu upozoravaju da se proizvodi dovoljno hrane, ali da je problem u njenoj raspodjeli. Problem nije u nestašici hrane, nego u siromaštvu. Najsiromašnije zemlje prisiljene su hranu uvoziti jer su njihove lokalne poljoprivrede uništene liberalizacijom svjetskog tržišta hrane koju su uspjeli nametnuti Svjetska banka, Međunarodni monetarni fond i dr., a uvoznici su, dakako, najbogatije zemlje. Liberalizacija je dovela do toga da su proizvođači hrane u siromašnim zemljama

ostali bez državne zaštite pa ih je konkurencija iz razvijenih zemalja uništila. Zemlje u razvoju proizvodile su sve manje hrane i postajale ovisne o uvozu. **Bogati postaju još bogatiji, a siromašni još siromašniji!**

U Hrvatskoj se dopušta ograničena uporaba GMO.

5. LJUDI I ŽIVOTINJE

Iskorištavati znači upotrebljavati nešto za vlastitu korist, odnositi se prema tome kao prema sredstvu kojim postizemo svoje ciljeve. Kod pitanja iskorištavanja životinja, čini se da većina ljudi smatra da je to normalno, no postoji i nemali broj ljudi koji misle da je takva praksa moralno nedopustiva.

Prema ljudima se odnosimo na specifičan način koji nazivamo moralnost. Istodobno, prema ne-ljudskim bićima nemamo takve moralne obaveze. Takav način razmišljanja prema kojemu je ljudska vrsta vrednija od ostalih vrsta pa prema njihovim pripadnicima ne trebamo imati ikakvih moralnih obzira i smijemo ih iskorištavati, naziva se **speciesizam**.

Stoga postavljamo pitanje **je li ubijanje životinje radi hrane moralno dopustivo**, a ne je li ono to prirodno. Čovjek ne mora djelovati nagonski poput životinje, on može djelovati i na osnovi svoje slobodne volje. U sklopu tradicionalne etike, govori se da imamo moralne obaveze da drugima ne nanosimo zlo te pitanje koje postavljamo glasi **treba li naše ponašanje prema životinjama biti vođeno istim načelima kao i naše ponašanje prema ljudima, s obzirom i poštovanjem?** Očito je da postoje razlike između ljudi i životinja: čovjek ima samosvijest, svijest o sebi kao o osobi, svijest o vlastitim stanjima, mislima, potrebama, težnjama, on je umno biće, razumije moralne pojmove i jedino se on može ponašati moralno, životinje se ponašaju nagonski. Filozofi **Peter Singer** i **T. Regan** smatraju da su sve ove razlike nevažne u usporedbi s karakteristikom koja je zajednička ljudima i životinjama – oni su subjekti života sa sposobnošću doživljavanja različitih aspekata i kvaliteta svog života te su zbog toga vrijedna sama po sebi i imaju određena prava među kojima je i naša obaveza da ih poštujemo. Prema tome, najmanje dva prava koja imaju ljudi, primjenjiva su i na životinje: pravo na život i pravo na

nenanošenje boli. U tom slučaju ubijanje životinja radi hrane ili njihovo korištenje za rad, postaju **moralno dvojbeni**.

No većina ljudi vjeruje da postoje važne razlike između različitih načina korištenja životinja, a one ovise o tome na koji način se životinje koriste i s kojom svrhom. Jedan od uobičajenih načina procjenjivanja prihvatljivosti ili opravdanosti nekog postupka je procjenjivanje s obzirom na njegov cilj ili posljedice. Kod nekog moralnog problema, neki će postupak biti dobar ukoliko je učinjen s dobrim ciljem ili ima dobre posljedice. Većina ljudi će reći da je opravdano koristiti životinje ako ih se koristi zbog, primjerice, ispitivanja lijeka za liječenje karcinoma. Ti isti ljudi reći će da nije opravdano ubijati životinje za izradu krznenih kaputa. No možemo postaviti pitanje bi li bilo opravdano ispitivati nove lijekove na ljudima, primjerice kriminalcima ili mentalnim bolesnicima? Zbog toga neki filozofi inzistiraju na **ideji prava**. Ako kažemo da ljudi i životinje imaju određena prava, onda to znači da ona ne smiju biti prekršena ni zbog najplemenitijih ciljeva.

6.STVARANJE ŽIVOTA: UMJETNA OPLODNJA

UMJETNA OPLODNJA ili MEDICINSKA POTPOMOGNUTA OPLODNJA – medicinski postupak kojim se pokušava pomoći osobama koje ne mogu začeti djecu prirodnim putem. Najvažnije tehnike su **inseminacija** (postupak u kojem se sperma muškarca pomoću katetera ubrizgava u maternicu u periodu ovulacije) i **oplodnja in vitro** („u epruveti“, od žene se uzimaju jajne stanice, u laboratoriju se oplode muškarčevim spermijima, embriji se zatim umeću u maternicu, a preostali embriji se zamrzavaju, doniraju ili se mogu uništiti). Pitanja o kojima se raspravlja vezano za umjetnu oplodnju: treba li ju omogućiti ženama koje nisu u braku ili nemaju stalnog partnera, lezbijkama, treba li ju financirati država, treba li ju financirati država, je li oplodnja in vitro, budući da se uništavaju suvišni embriji, moralno prihvatljiva?

Protivnici umjetne oplodnje koji pripadaju katoličkoj vjeroispovijesti smatraju da je ona neprihvatljiva jer je novi život stvoren laboratorijskim postupkom, a ne spolnim odnosom roditelja - ovaj argument je prihvatljiv samo onima koji drže da je spolni čin bračnih partnera jedini moralno ispravno način početka ljudskog života.

Drugi argument je univerzalan: oplodnja in vitro je moralno neispravna jer se u njoj redovito uništavaju embriji, a embriji su ljudska bića. Pretpostavka ovog argumenta jest da ljudsko biće nastaje u trenutku začeća te mu se mora priznati temeljno ljudsko pravo, pravo na život.

Rasprava o početku ljudskog života starija je od suvremenih tehnika umjetne oplodnje. Kritičari tvrde da ljudski život započinje u trenutku začeća upozoravaju da je oplodeno jajašce neposredno nakon začeća tek jedna jedina

stanica. Nekoliko dana kasnije dijeljenjem će nastati oko stotinu stanica, a samo od jednog dijela tih stanica nastat će embrio. Prema tome, u trenutku začeća ne može biti riječ o ljudskom biću kojemu su definirane sve karakteristike osobnosti koje će se kasnijim razvojem oblikovati. Upozoravaju i da ima u sebi tek potencijal da se razvije u ljudsko biće. Dakle, ona nije ljudsko biće, nego tek potencijalno ljudsko biće, a pravo na život je nešto što se pripisuje ljudskim bićima, a ne potencijalnim ljudskim bićima.

No i ako se prihvati da embrio nije ljudsko biće, to ne znači da je sve što se s njime učini moralno prihvatljivo. Moguće je smatrati da embrio nije ljudsko biće, ali da svejedno neki postupci prema njemu nisu moralno opravdani.

7.STVARANJE ČOVJEKA: KLONIRANJE

Ovca Dolly je prvi sisavac kojeg je čovjek stvorio **kloniranjem** – tehnika prijenosa stanične jezgre, 1996. u Edinburghu u Škotskoj. **Klon** je živo biće dobiveno nespolnim razmnožavanjem koje je genetski identično živom biću iz kojeg je uzeta stanična jezgra.

PROJEKT LJUDSKI GENOM započeo je 2003. godine i koji je rezultirao **kartom ljudskoga genoma/“knjigom ljudskoga života“** (skup svih nasljednih podataka kodiranih u DNA). Njome je moguće identificirati gene i odrediti ulogu svakoga od njih. Otvorila se mogućnost točnog povezivanja pojedinog gena s pojedinim karakteristikama organizma te sada postaje moguće:

a.identificirati gen koji je odgovoran za osobinu nekog živog bića (boju očiju, visinu...)

b.promijeniti gen i tako dobiti organizam sa željenim karakteristikama

c.stvoriti novo tkivo, organ ili organizam iz samo jedne stanice drugog organizma

Terapijsko kloniranje je postupak koji omogućuje da se iz neke matične stanice dobiju različite specijalizirane stanice, tkiva i organi koji se potom mogu koristiti u liječenju, cilj je liječenje bolesti, za razliku od **reproduktivnog kloniranja** čiji je cilj stvaranje nove jedinke.

Stavovi prema reproduktivnom kloniranju su najvećim dijelom negativni, a prema terapijskom su, u najmanju ruku, podijeljeni. Pobornici smatraju da bi ljudi od njega mogli imati velike koristi jer ono može spasiti brojne živote teško bolesnih ljudi, a njihovi oponenti drže da je svako manipuliranje ljudskim embrijima moralno nedopustivo. Za istraživanja u području terapijskog kloniranja osim medicine, zainteresirani su i biotehnoška i farmaceutska industrija koje su vođene zaradom i profitom.

Reproduktivno kloniranje nije dozvoljeno ni u jednoj zemlji, a dodatni strah izaziva i činjenica što je ono jedna od mogućih metoda **eugenike** (grč.eu – dobar, genos – rod), znanost o načinima poboljšavanja ljudskih nasljednih osobina. Svi dosadašnji projekti u području eugenike, uključujući i Hitlerov, uključivali su i takve strahote da je termin zadobio izrazito negativno značenje. Nacističke eugeničke intervencije temeljile su se na stvaranju društva koje bi se temeljilo na pojedincima poželjnih bioloških, rasnih i psiho-socijalnih osobina sparivanjem pomno odabranih muškaraca i žena te „eugeničkim čišćenjem“ društva od mentalno bolesnih, homoseksualaca, narkomana...

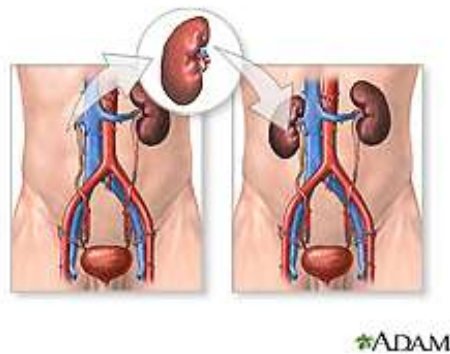

Na kraju, postavlja se pitanje je li svako novo znanstveno otkriće doista nužno dobro?

Iz perspektive znanosti, odgovor je potvrđan, no iz drugih perspektiva, odgovor prestaje biti jednoznačan. Je li neko znanje dobro ili nije, ovisi o tome čemu služi, koja je njegova svrha i smisao. Stoga moraju postojati dodatni kriteriji za vrednovanje znanstvenih otkrića, poput bioetičkih kriterija.

8. TRANSPLATACIJA ORGANA

Transplatacija ili presađivanje organa je operativna metoda kojom je moguće zamijeniti oboljeli organ drugim, zdravim organom. No broj osoba kojima je transplatacija potrebna, višestruko nadmašuje broj potencijalnih davalaca, oko trećina pacijenata u Europi umre prije nego dočeka transplataciju. U takvoj situaciji javlja se cijeli niz moralnih dilema. Jedan dio se odnosi na načine na koje se do organa dolazi, a drugi na način distribucije organa – ukoliko samo jedna osoba može dobiti organ, kojim se kriterijima treba voditi pri izboru?

Najveći broj organa dobiva se od umrlih osoba za što je potrebna suglasnost obitelji umrle osobe ili donorska kartica iz koje je vidljivo da je to bila želja preminule osobe.

Pitanje koje se javlja je **koji je trenutak kada se osoba može proglasiti mrtvom kako bi se uzeli organi?** Praksa je ta da se smrt poistovjećuje s moždanom smrću jer je funkcije ostalih organa moguće održavati na umjetan način te se stoga kao kriterij smrti uzima moždana aktivnost. No ta praksa može biti problematična jer zbog nedostatka organa za presađivanje, moguće je da se odluke o prestanku života donesu olako i prerano. To je još izrazitije u zemljama u kojima je velik broj zdravstvenih institucija u privatnom vlasništvu.

Moralne dileme vezane uz distribuciju organa

U medicinskoj praksi nekoliko je kriterija prema kojima se odlučuje tko treba dobiti organ: stupanj medicinske potrebe za transplatacijom, stupanj vjerojatnosti da će transplatacija biti uspješna te lista čekanja.

No postoje i dodatni kriteriji: **jednakost u broju šansi** (osobe koje nisu dobile ni jednu šansu za transplataciju trebaju biti u prednosti pred osobama koje su tu šansu dobile), **maksimalizacija koristi** (prednost bi trebale imati osobe kod kojih će transplatacija donijeti više koristi – mlađe pred starijim osobama jer će duže živjeti) i **koliko je neka osoba zaslužila** da joj se donira organ.

Oko opravdanosti uvođenja dodatnih kriterija ne postoji suglasnost stručnjaka i mnogi od njih upozoravaju da je jedini prihvatljivi kriterij **medicinska potreba za transplatacijom**.

9. POBAČAJ

Rasprava o pobačaju je teška rasprava jer je to rasprava o životu i smrti, graničnim točkama ljudske egzistencije. Moralna i zakonska dopustivost pobačaja dvije su različite stvari. Četiri su osnovna stajališta u pogledu dopustivosti pobačaja:

1. Pobačaj je uvijek moralno nedopustiv → poziva se na pravo na život, kršiti ga je moralno nedopustivo, fetus ima pravo na život.

2. Pobačaj je moralno dopustiv, ali samo pod vrlo određenim uvjetima → poziva se na argument manjeg zla, dopustiv je ako će rođenje djeteta prouzročiti ženinu smrt, ako će dijete imati teška i neizlječiva fizička i psihička oštećenja, ako je žena silovana, ako je socijalni i ekonomski status žene takav da će život djeteta i njen život biti očajni.

3. Pobačaj je uvijek moralno dopustiv (ako ga sama žena zahtijeva) → temeljna vrijednost je pravo izbora, pravo svake osobe da živi kako želi i da sa svojim životom čini što želi, na ženi je odluka koju ona donosi o vlastitom tijelu, fetus nije osoba ili moralni objekt.

4. **Pobačaj je uvijek moralno nedopustiv, ali ga zakon treba dopuštati** → neopravdano je pojedincima zakonom nametati moralne vrijednosti jer ne dijele svi iste moralne nazore i vrijednosti i nema nekog objektivnog sustava moralnih vrijednosti koji bi mogao biti prihvatljiv za sve te odluka o pobačaju treba biti prepuštena osobnoj savjesti.

10. LJUDSKO UMIRANJE

Problem vrijednosti ljudskog života

Neovisno o tome jesu li religiozni ili ne, ljudi najčešće tuguju kada netko umre, kao što se raduju kada se netko rodi. To svjedoči o raširenom uvjerenju da je **ljudski život** nešto **dobro**, a **smrt** je nešto što je samo po sebi **loše** te je ljudski život, pa i onaj najgori, još uvijek bolji od smrti. No neki ljudi drže da život nije vrijedan sam po sebi, nego da ga vrijednim čine neke njegove kvalitete – živjeti je vrijedno ako ono sadrži određena **ljudska iskustva**: osjećaje, razmišljanje, svijest o sebi i svijetu izvan nas... Ukoliko je život takav da ljudska iskustva nisu moguća, ni sada, a ni u budućnosti, onda takav život nije vrijedan. Ako čovjekov život sam po sebi nije dobar, nego jedino ukoliko je ispunjen ljudskim iskustvom, tada ni smrt nije sama po sebi loša, osim ako ne prekida ta iskustva.

Pravo na smrt?

Pravo na smrt bi bilo pravo svake osobe da odlučuje u kojem će trenutku umrijeti i na koji način u onoj mjeri u kojoj je takav izbor realno moguć. Ono se izvodi iz prava na izbor i ideje osobne autonomije jer to je naš život i imamo pravo s njim raditi što želimo. Jedan od mogućih stavova je i taj da pravo da se živi kako se želi, ne uključuje i pravo da se vlastiti život uništi jer u svakoj individualnoj egzistenciji nalazi se nešto vrednije od ne same, a to je **ljudskost**.

EUTANAZIJA (grč. eu-dobar, blag+thanatos – smrt) – blaga smrt. To je postupak kojim se svjesno i namjerno usmrćuje neizlječivo bolesna osoba u situaciji kada je kvaliteta njena života pala ispod ljudske razine. Eutanazija koja se vrši na zahtjev pacijenta naziva se **dobrovoljnom**, a kada pacijent ne može donijeti

kompetentnu odluku (osobe s trajnim gubitkom svijesti itd.) te umjesto nje to čini druga osoba, naziva se **nedobrovoljnom**. Ako se eutanazija izvrši izostavljanjem liječenja te se pacijenta pusti da umre, govorimo o **pasivnoj** eutanaziji, a postupak kojim se osoba izravno usmrćuje (smrtonosna injekcija primjerice) naziva se **aktivna** eutanazija.

Treba ju razlikovati od **medicinski potpomognutog samoubojstva** (postupak kojim liječnik stavi na raspolaganje bolesniku sredstvo kojim će si okončati život).

Uloga liječnika

Svi ljudi imaju prema drugim osobama određene moralne dužnosti i među njima je zasigurno **dužnost poštivanja tuđeg života**. Liječnici imaju posebne dužnosti prema svojim pacijentima i o njima govori Hipokratova zakletva i njezina suvremena inačica, **Ženevska liječnička zakletva** koja predstavlja temelj liječničkoga moralnog kodeksa i kojom se zahtijeva da se medicinska znanja koriste u skladu sa zahtjevom humanosti. Odlučivanje o tuđem dobru na temelju univerzalnih kriterija pokazuje se problematičnim jer različite stvari čine ljude sretnima i zadovoljnim. No liječnici imaju jedan jasan kriterij, dobro je ono što pridonosi izlječenju njihovih pacijenata. Stvari postaju složenije kada se liječničke odluke više ne odnose na liječenje, nego na odluku treba li osobu održavati na životu umjetnim putem, iako se ona nalzi u potpunoj i nepovratnoj komi? **Postoje li situacije u kojima očuvanje života neke osobe nije ujedno njezino dobro?**

Na ovo pitanje postoje dva međusobno suprotstavljena odgovora. Prvi glasi da je ljudski život uvijek dobar sam po sebi, on je apsolutna vrijednost te je njegovo prekidanje uvijek zlo, a drugi odgovor bi bio da nije svaki život vrijedan, nego samo onaj koji omogućuje ljudska iskustva (osobe u dubokoj komi žive život daleko ispod razine ljudskoga života).

U situaciji kada ljudski život još uvijek uključuje cijeli niz voljnih aktivnosti, no zbog bolova se pretvara u stanje kontinuirane fizičke i mentalne patnje, kao mogućnost se javlja **palijativna medicina**. To je grana medicine kojoj nije svrha izliječiti bolest jer je riječ o neizlječivim pacijentima i terminalnim fazama bolesti, nego umanjiti fizičke bolesti i mentalne patnje te popraviti kvalitetu života umirućih. Palijativna skrb može se pružiti u specijaliziranim medicinskim ustanovama, tzv. hospicijima, ali i u kući umiruće osobe. Umiranje se shvaća kao sastavni dio života i pokušava ga se učiniti dostojanstvenim.

Od 60-ih godina prošlog stoljeća uvriježila se tzv. „**harvarska definicija**“ smrti – osoba se drži mrtvom ukoliko je prestala cerebralna aktivnost, odnosno ako je nastupila smrt mozga i tada je dozvoljeno prekinuti održavanje na životu. No smrt mozga još uvijek nije smrt cijelog organizma pa neki stručnjaci dovode u pitanje harvarske kriterije za određivanje smrti upozoravajući da iza njih stoje pragmatični razlozi (da bi organi umiruće osobe bili prikladni za transplataciju).

Zloupotreba eutanazije

Protuvoljna eutanazija je eutanazija koja je izvedena ili protiv izričite volje osobe ili njezinih skrbnika, ili bez da se osobu ili skrbnike uopće pitalo što žele. U njemačkoj u okviru nacističkog režima na taj je način usmrćeno više od 200.000 ljudi. U slučaju protuvoljne eutanazije motivi nisu povezani s brigom za dobrobit osobe – u Njemačkoj se to radilo zbog programa uspostavljanja *rasne čistoće* te govorimo o ubojstvu koje se nipošto ne može moralno opravdati. Stoga je potrebna stroga procedura kojom se onemogućuje zloupotreba eutanazije.

LITERATURA

Tomislav Reškovic: *Bioetika*, Zagreb, Profil

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. Koja su 2 značenja riječi priroda?
2. Što je to bioetika?
3. Što je to problem moralne demarkacije?
4. Objasni pojmove: antropocentrizam, patocentrizam, biocentrizam i ekološki holizam!
5. Na kojim idejama počiva slogan: „misli globalno, djeluj lokalno!“?
6. Nabroji neke od problema okoliša u 21. stoljeću!
7. Kakav je to ekološki pokret?
8. Što je to održivi razvoj?
9. Koji su prigovori na održivi razvoj?
10. Kakva je to biocentrička etika?
11. Što je to GMO?
12. Koji je ključni argument koji koriste zagovornici GMO-a?
13. Što je to speciesizam?
14. Koja 2 prava koja imaju ljudi su primjenjiva i na životinje?
15. Koje su dvije najvažnije tehnike kojima se provodi umjetna oplodnja?
16. Koja su 2 argumenta protivnika umjetne oplodnje?
17. Tko je ovca Dolly?
18. Što je projekt ljudski genom?
19. Kakvo je to terapijsko, a kakvo je reproduktivno kloniranje?
20. Kakvi su stavovi prema terapijskom, a kakvi prema reproduktivnom kloniranju?
21. Što je to eugenika?
22. Koje su moralne dileme kod transplantacije organa?
23. Prema kojim (medicinskim) kriterijima se odlučuje tko treba dobiti organ?
24. Prema kojim (dodatnim) kriterijima se odlučuje tko treba dobiti organ?
25. Koja su 4 osnovna stajališta u pogledu dopustivosti pobačaja?
26. Što je to eutanazija?
27. Objasni pojmove: dobrovoljna/nedobrovoljna i pasivna/aktivna eutanazija!
28. Što je medicinski potpomognuto samoubojstvo?
29. Što je to palijativna medicina?
30. Kada se osoba smatra mrtvom prema „harvardskoj definiciji“ smrti?